

MÕNE LÄÄNEMERESOOE SUFIKSI TAUSTAST*

Riho Grünthal vaatleb oma artiklis (2007) mordva keeli uurali keelte taksoomia ja ajaloolise keeleteaduse valguses rõhuga mordva ning läänemeresoome keelte seostel. Selle artikli mõningad seisukohad vajavad minu meelest kommentaare.

R. Grünthal on veendunud, et läänemeresoome ja mordva translatiivi (saava käände) sarnasus (vrd soome *-ksi* jne ja mordva *-ks*) on innovatsioon, mis piirdub ainult nende kahe keelerühmaga (Grünthal 2007: 128). Kõigepealt on siiski olemas võimalus, et käändelõpp *-kse* esines kunagi ka saami keeltes, võimaliku ainukese selgelt *ks*-ilise jäljena tänapäeval määrsona *luk'sâ* 'lõunasse' (vt Korhonen 1981: 230), ega ole keegi seda võimalust lõplikult välistanud (vt nt Riese 1992–1993: 8–9). Kuid R. Grünthali artikkel osutab ka, et hoopis tähelepanuta on jäänud see, mida Juha Janhunen on kirjutanud põhjasamojeedi predestinatiivse deklinatsiooni (määrava käändkonna) algupärast (Janhunen 1989; selle deklinatsiooni kohta vt Künnap 1987). J. Janhunen nimelt oletab ettevaatlikult, et põhjasamojeedi predestinatiivvormide tunnus, mille lähtevorm on tema järgi *t*-line (**-tə*), võiks olla ühisuurali päritolu. Nt tundraneetsi *nabakoda* *ne papakon-da* *š a n a k o - d* / *š a n a k o - d a - m - d a* *hamadaβy* 'vanem õde valmistas õekese jaoks *m ä n g u a s j u*' (Терещенко 1977: 103) (täpsemini: 'te-

ma-vanem-õde noorema tema-õe *m ä n g u - a s j a - k e l l e g i - j a o k s* / *t e m a - j a o k s* valmistas'; predestinatiivi tunnus *-d(a-)*, sihitava käände lõpp *-m-*, ainsuse 3. isiku omandusliide *-da*, vt ka Janhunen 1989: 300). J. Janhunen peab sellisel juhul võimalikuks ühendada põhjasamojeedi predestinatiivitunnus **-tə* läänemeresoome algkeelde ja sellest vanematesse soome-ugri keelkujudesse tagasiviidava translatiivilõpuga *-ksi*. Sama vastavus kehtiks tema järgi ka nende elementidega identsete soome-ugri ja samojeedi tuletusliidete korral. J. Janhuneni meelest võiks olla mõeldav, et tegemist on ühisuurali ainesega, algselt ehk tuletusliitega, millel juba varakult oli käändelõputaolisi funktsioone (Janhunen 1989: 301). Ilmselt peab ta silmas seda, et samojeedi keeltes vastab soome-permi **s*-ile kõigis sõnapositsioonides **t* (vt Janhunen 1981: 250), näiteks soome-permi **suksi* ~ samojeedi **tutš* 'suusk' (Janhunen 1981: 236). Nähtavasti on põhjasamojeedi predestinatiivitunnus **-tə* J. Janhuneni järgi assimilatsiooniprotsessi (soome-permi **ks* ~) samojeedi **kt* > **tt* > *t* tulemus. Kõigist põhjasamojeedi predestinatiivitunnuse päritolu seletustest on J. Janhuneni oma kõige usutatavam. Liiatigi on predestinatiivsus siin küllaltki lähedane translatiivsusele (*m ä n g u a s j a k s* valmistas). Ülemal nimetatud asjaoludel olenegi pidanud võimalikuks käändelõppu *-kse* ka saami ja samojeedi keeltes (vt Künnap 2002a: 17; 2002b: 167). Iseküsimus on see, kas põhjasamojeedi predestinatiivitunnus on ühisuurali algu-

* Kirjutis on valminud Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeeriumi riiklikult sihtfinantseeritava teadusteema SF0182568As03 toel.

pära, nagu arvab J. Janhunen, või on ta saadud läänemeresoome translatiivilõpust, kui samojeedid siirdusid kunagi mingilt tundmatult keelekujult läänemeresoome keelekujule või said viimaselt vähemalt tugevaid mõjustusi, mida pean tõenäoliseks (vt nt Künnap 2001; 2002a: 30–32; 2002b: 166–168, 172–173).

R. Grünthal kordab traditsioonilist väidet, et uurali algkeele omastava lõpp *-n ja sihitava lõpp *-m on läänemeresoome, mordva ning põhja- ja idapoolsetes saami keeltes ühte sulanud (Grünthal 2007: 126). Kui aga läänemeresoome ja mordva keeled tulevad tänapäeval toime kahe eraldi käände – omastava ja sihitava – kasutamise asemel üheainsa bifunktsionaalse *n*-käändega, mis tähistab omastavalises funktsioonis täiendit ja sihitavalises funktsioonis sihitist, siis ei ole mingit takistust, miks ei oleks võinud see olla nendes keeltes nii ka kaugemas minevikus (*n*-ö algselt). Niisugune seletus, et uurali topelfunktsiooniga ainsuse *n*-omastav-sihitav on tekkinud kahe erineva algse käände – *n*-omastava ja *m*-sihitava – kokkusulamisest, eeldab traditsioonilist uurali algkeelt ja keelepuud: et saami, mari, mansi ja samojeedi keeltes esineb *m*-sihitav, siis pidi see esinema kõigis uurali keeltes. Kunagise uurali algkeele olemasolusse uskumata arvan ma seevastu, et *n*-omastav-sihitav võib neis uurali keeltes, kus ta esineb tänapäeval, olla algne bifunktsionaalne *n*-kääne, ilma et peaks eeldama *m*-sihitava kunagist esinemist ja selle järgnevat *n*-omastavaga ühtelangemist. R. Grünthal märgib veel, et läänemeresoome, mordva ja saami nimetava ja sihitava ajaloolist ühtelangemist ei ole kompenseeritud käändesüsteemi lisamuutustega (Grünthal 2007: 126). Kui aga nende käänete ühtelangemist tegelikult ei toimunudki, siis polegi põhjust lisamuutusi oodata. Iseküsimus on muidugi see, et bifunktsionaal-

set *n*-omastavat-sihitavat kasutavate uurali keelte grammatiliste käänete süsteem (nimetav, omastav-sihitav ja osastav) on mõneti teistsugune kui muudes uurali keeltes.

R. Grünthal kirjutab ka, et ühed vähestest definiitse (määratud) deklinatsiooni näidetest leiduvad vepsa keeles ja mordva keeltes, nt vepsa *kala-se* 'see-kala', mordva *lomañe-s* 'see-mees', mille tunnused pärinevad ajalooliselt sufiksistunud näitavast asesõnast *se* 'see'. Mordva keeltes olevat see määratu-se morfoloogiseerumine toimunud ammu ning praeguseks on tegemist produktiivse muutekategooriaga. Seevastu vepsa keeles olevat tegemist noorema nähtusega, mis teatavatel tingimustel esineb ka mujal kui käändsõnajärgses positsioonis (Grünthal 2007: 129.) See oletus pole vepsa keele puhul tegelikult millegagi põhjendatud, ning asjaolu, et *kalase*-tüüp esineb ka mujal kui käändsõnajärgses positsioonis, räägib pigem selle tüübi küllalt kõrgest vanusest: tegemist võib olla definiitse deklinatsiooni rudimentaarse säilimisega. Anu-Reet Hausenberg on näidanud, et ida- ja lõunapoolsetes läänemeresoome keeltes ning permi keeltes on arvukaid erandlikke sarnasusi, eriti vepsa, lõunaeesti ja komi keele korral, ning ta on pidanud neid Kirde-Euroopa kunagise, nüüdseks kadunud uurali keeleahela jälgedeks. Arvan olevat leidnud neid jälgi veel juurde (vt nt Künnap 2004: 134). Selle oletatava kunagise ahela lülideks võisid olla ka mordva keeled. Ning igati võimalik on, et mordva keeled olid praeguseks kadunud soome-ugri keelte vahendusel ühenduses ühega idapoolsematest läänemeresoome keeltest, vepsa keelega. Seepärast pean võimalikuks, et näitava asesõna *se* 'see' kasutamine definiitse deklinatsiooni tunnuseks on vepsa ja mordva vana ühisjoon.

AGO KÜNNAP

Kirjandus

- J a n h u n e n**, Juha 1981. Uralilaisen kantakielen sanastosta. – Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja, nr 72, lk 219–274.
- J a n h u n e n**, Juha 1989. Samojedin predestinatiivisen deklinaation alkuperästä. – Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja, nr 82, lk 298–301.
- G r ü n t h a l**, Riho 2007. The Mordvinic Languages between Bush and Tree: A Historical Reappraisal. – Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočálla Pekka Sammallahti miessemánu 21. beaivve 2007. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 253.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, lk 115–135.
- K o r h o n e n**, Mikko 1981. Johdatus lapin kielen historiaan. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 370.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- K ü n n a p**, Ago 1987. Põhjasamojeedi predestinatiivsest deklinatsioonist. – Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja, nr 81, lk 209–220.
- K ü n n a p**, Ago 2001. Keneltä samojedit ovat oppineet kielensä? – Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 17.) Tartu: Tartu Ülikool, lk 177–185.
- K ü n n a p**, Ago 2002a. Main Language Shifts in the Uralic Language Group. (LINCOM Studies in Asian Linguistics 45.) [München:] LINCOM Europa.
- K ü n n a p**, Ago 2002b. Võimalikud keelevahetused uurali keelte rühmas. – Keelekontaktidest keelevahetusest. (Fenno-ugristica 24.) Tartu: Tartu Ülikool, lk 156–174.
- K ü n n a p**, Ago 2004. Some More Possible Traces of the Lost Uralic Language Chain of North-East Europe. – Uralistika müüdid ja faktid. (Fenno-ugristica 26.) Tartu: Tartu Ülikool, lk 134–150.
- R i e s e**, Timothy 1992–1993. Der Translativ in den uralischen Sprachen. – Linguistica Uralica, kd XXVIII, nr 4, lk 251–261; kd XXIX, nr 1, lk 1–20.
- Т е р е щ е н к о**, Наталья 1977. К генезису лично-предназначительных (дезидеративных) форм северносамодийских языков. – Urali keelte ajaloo ja ehituse küsimused. (Tartu Ülikooli toimetised 427. Fenno-Ugristica 4.) Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 95–105.